

Zubní lékař a spisovatel Jaroslav Durych

Brázda O.

Stomatologická klinika 1. LF UK a VFN, Praha

Prakt. zub. lék., roč. 66, 2018, č. 3, s. 27–32

„Nemohl jsem pochopit, že tento odtahitý a nemluvný muž může být tak podivuhodným spisovatelem a přitom i zubním lékařem.“

Tak vzpomíná Otakar Štorch-Marien ve své memoárové knize „Sladko je žít“ na své prvé setkání s Jaroslavem Durychem v pražské kavárně Union. Štorch-Marien chtěl získat pro své nakladatelství Aventinum i knihy Jaroslava Durycha, vojenského lékaře, žijícího tehdy v Olomouci. Štorch-Marien popisuje své první setkání s Durychem: „Když jsem tedy vešel do kavárny, zamířil jsem k její frontě Nad Perštýnem. Žádný nával v místnostech v tuto dobu nebyl. U oken, k nimž mě vedla cesta, byly obsazeny jen dva stolky, u jednoho z nich seděl bledý muž přibližně Čapkova věku a o sklenici stojící před ním byla opřena obálka, na níž jsem poznal své písmo, nebylo tedy pochybnosti, že to je Jaroslav Durych. Když jsem přistoupil a představil se, vstal spíše pomalu a podal mi ruku bez jediného náznaku stisku. Řekl při tom: „Já jsem Durych“, a aniž mi věnoval další pozornost, opět se posadil, jakoby ho vůbec nezajímalo, o čem se bude hovořit. Ono se vůbec tomu, co se rozvinulo, dalo těžko říkat rozhovor, protože to byla spíše samomluva, přerušovaná jen tu a tam loknutím ze šálku či sklenice, k níž jsem se uchyloval ne ze žízně, ale jako k východisku z nouze. Když jsem mu posléze nevěda si již rady, položil přímou otázku, mohu-li počítat s vydáním některého nového rukopisu, shýbla se jeho ruka včetně modrých očí k aktovce, která stála opřena o židli. Otevřel spony, vyňal balíček a přisunul mi jej se slovy: „Zde prosím je.“ Byl to rukopis dvou rozsáhlejších novel. Durych přistoupil na všechny mé návrhy, ale více než „Ano“ či „Prosím“ jsem z něho zase nedostal. Asi po dvouhodinové seanci, která mi nikdy nevymizí z paměti, se podíval na hodinky řekl: „Promiňte“, a aniž dal za sebe zaplatit kávu, zvedl se ze židle a řekl ještě: „Těšilo mě,“ a odešel. Za několik dní došlo od Durycha kaligraficky napsaný takřka čtyřstránkový dopis, v němž mě pisatel ujišťoval o tom, jaké potěšení mu způsobilo seznámení se mnou, podobně jako zkušenost, že jsme se tak hladce dohodli.“

Obr. 1 Jaroslav Durych

Obléci se do uniformy byla, pro mladého Durycha nejschůdnější možnost jak si zajistit studium na univerzitě. V dětství ztratil záhy matku a o výchovu více než-li jeho otec, který se znovu oženil, pečovali příbuzní. Pobožná babička zařídila svému vnukovi studium na arcibiskupském konviktu v Příbrami – jejím přáním totiž bylo, aby se Jaroslav stal knězem. Tato životní dráha se však ani trochu Durychovi nelíbila, i když pocházel z katolické rodiny a Karel Čapek ho dokonce později nazval militantním katolíkem. Durych studia v Příbrami opustil a pro úplnost dodejme, že opuštěním konviktu předešel svému

PRAKTICKÉ
ZUBNÍ
LÉKAŘSTVÍ,
ročník 66,
2018, 3,
s. 27–32

Obr. 2 Jaroslav Durych v důstojnické uniformě

vyloučení. Při výběru své četby se řídil vlastním literárním vkusem bez ohledu na rady svých profesorů, a tak ho neminulo disciplinární řízení, když četl, a dokonce půjčoval spolužákům knihy, pedagogy kvalifikované jako závadná literatura.

Přesto se kondicemi dokázal protlouci k maturitě a nabídka vojenského stipendia na lékařskou fakultu rozhodla jeho volbu povolání. Vojenské stipendium ovšem bylo podmíněno službou v armádě po dokončení fakulty.

Durych promoval krátce před vypuknutí světové války, a tak v rakouské důstojnické uniformě poznal vojenské lazarety na bojištích v Haliči i v Itálii. Vznik samostatného státu Durych přivítal s upřímnou radostí. Byl patriot, který o své vlasti mluvil jako o zemi svatováclavské koruny. Zůstává tedy v armádě jako důstojník zdravotnické služby československé armády.

Tuto uniformu však dlouho neoblékal. Jeho republikánské nadšení ochladila událost hned týden po 28. říjnu. Byl pobouřen, když se dozvěděl, že 8. listopadu dav vedený žižkovským anarchistou Frantou Sauerem strhl Mariánský sloup na Staroměstském náměstí a sochu rozbil. Rozvášněný dav chtěl dokonce táhnout dále k Vltavě a svrhnout do řeky i sochy z Karlova mostu. Naštěstí velitel pořádkové služby průvod zadržel, a zabránil tak dalšímu barbarskému obrazoborectví. Mariánský sloup byl postaven v roce 1648 na paměť ukončení třicetileté války a jako dík

Pražanům, že uhájili město před Švédy. Fanatický dav ho skácel v představě, že byl postaven na oslavu habsburského vítězství na Bílé Hoře. Durycha tato událost a další ovzduší „pokrokářství“ za každou cenu zasáhlo natolik, že ztrácel loajalitu k mladému státu a jeho uniformu nechtěl nadále nosit.

Opouští armádu a otvírá si vlastní ordinaci v Přerově. Věří, že jako zubní lékař snadno finančně zajistí svou rodinu. Jeho umělecký duch však zcela postrádal schopnosti pro praktický život, a tak ve vlastním podnikání neúspěšný Durych musí kajícíně žádat, aby byl znovu přijat do armády. Bylo mu vyhověno, ale musí nastoupit až na vzdálenou Podkarpatskou Rus. Durych to chápe jako pokání za to, že pohrdl zajištěnou existencí vojenského lékaře a odjíždí na nejvýchodnější část republiky. Tam nenachází podmínky pro to, aby se k němu přistěhovala celá rodina, a tak následují opakované žádosti o přeložení. Až po několikaletém úsilí se může přesunout do vojenské nemocnice v Olomouci. Tam pak prožije dlouhá léta, může žít s rodinou a nachází příznivější podmínky i pro svou literární činnost.

Durychovy básnické pokusy pocházejí již z jeho studentských let a po nich následuje próza. Durych se pozvolna stává uznávaným spisovatelem. Když přijal pozvání navštívit přítele v Bělé pod Bezdězem,

Obr. 3 Jaroslav Durych v kresbě V. H. Brunnera

netušil, že tento výlet bude inspirací k jeho velkému literárnímu úspěchu. Před návštěvou hradu Bezděz si přečetl turistického průvodce a našel v něm zmínku, že v 17. století majitel tohoto panství Albrecht z Valdštejna, měl v úmyslu vybudovat na úpatí Bezdězu po vítězné válce klášter. Po zavraždění generalisima císařských vojsk se plán neuskutečnil. Přivezený stavební materiál byl rozkraden a na místě plánovaného kláštera byla postavena hospoda.

Osobnost slavného vojevůdce a jeho tragický konec Durycha mimořádně zaujaly. Vrhel se do studia archivních pramenů i literatury o třicetileté válce. Přečetl knihy české, francouzské i německé a začal psát román z doby třicetileté války, který nazval Bloudění. Román líčí osudy Jiřího, českého rebelanta a tajného kacíře, a španělské krásy a katoličky Anděly. Jsou to fiktivní postavy, ale děj románu se odehrává na pozadí skutečných událostí doby. Durych přísně respektuje historická data a představuje Valdštejna jako geniálního vojevůdce, který habsburskému císaři zachránil korunu, a stal se tak významnější a vlivnější osobou než sám Ferdinand. Tím se císaři stal nepohodlným a musel být odstraněn. Když Valdštejn pochopil, že je pro trůn nežádoucí osobou, nabídl svou demisi. To ale císaři nestačilo, frýdlantský vévoda musel zmizet tak, aby byla zneuctěna jeho čest i památka. Ctižádostiví a servilní důstojníci v Chebu Valdštejna zavraždí pro údajnou zradu, ale důkazy proti generalisimu se pracně hledají až dodatečně, tak aby císař zůstal v očích světa spravedlivým vládcem.

Bloudění přibližuje ovzduší třicetileté války, autor rád používá archaismů, cituje historické dokumenty, nevyhýbá se ani latině – univerzální řeči duchovního světa středověku, nacházíme i citace Starého i Nového zákona. Kniha měla velký úspěch mezi čtenáři a byla odměněna Státní cenou.

Durych byl nejen autorem románů, ale i publicistou, který kritizoval veřejný život první republiky. Následující odstavce jsou vybrány z několika Durychových článků v různých časopisech:

„Naše domácí politika není nic jiného než boj o příjmy, tím ostatním se nenechte šálit, převed'te si všechny úvodníky, brožury a jiné věci na jejich peněžní hodnotu. Vidíte, že jsou diktovány buď strachem, aby někdo svého místa nepozbyl, nebo úsilím o dosažení takového místo nebo o dobytí ztracené pozice.

Vznikne republika se stranami, které dosáhnou legalizace a udělají si klíč. Nadiktují stranické kandidáty a lidem je volno vybrat si z dvaceti kandidátek jednu. Nic jiného není dovoleno. Voliči nerozhodují o tom, kdo má být zvolen, nýbrž kolik lidí z těch které kandidátky obdrží volené číslo. Tím vláda lidu začíná, ale tím také končí.

Faktickou vládu tedy tvoří ústředí stran. Vládou tedy strany; sice vládne dnes strana s větším aparátem, druhá s menším,

Obr. 4 Bloudění

ale zítra se poměr zase změní. Na přesunu nějakého procenta nezáleží, poněvadž se tím nic nemění. I menší strana se může uplatnit, má-li obratné kumpány na úkor většiny. Národ byl tedy zákonitě rozdělen ve strany, respektive ústředí stran, které si mezi sebe rozdělily národ i vládu. Národ nebyl přitom tázán. Vláda se ustavila z pouhé chytrosti při volbě vhodného okamžiku a zajistila si úplnou neodpovědnost. Není prostředků, jak jí pohnat před soud.

Bylo ustanoveno, že každý člověk má právo volit a volně smýšlet a požívat svobody náboženské. Každý může dosáhnout všech možných hodnot a nabytí jmění, ale to je asi tolik, jako mít možnost vyhrát v loterii milión.

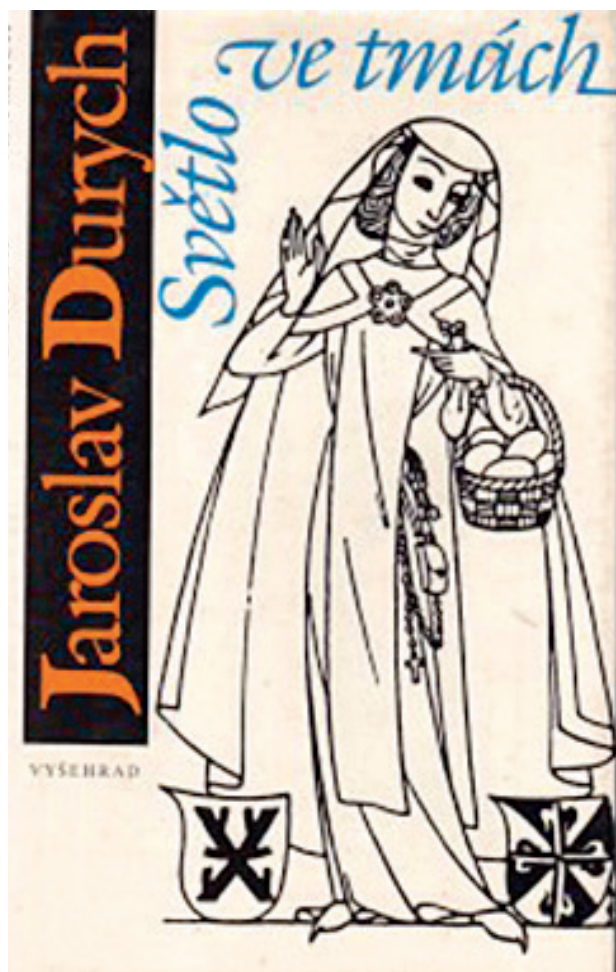
Nikomu nebylo zaručeno, že ho společnost nesmí nechat zmrznout bez přístřeší nebo zahynout hladem z bídy. Nebyla zaručena ochrana ubožáků před zloději, násilníky a podvodníky.

Je nyní krize, které se eufemisticky říká krize hospodářská, ač je to podle pravdy krize rozumu a mravnosti. Krize hospodářská není výsledkem vyšších a nepředvídatelných příčin: je to výsledek mravní nepoctivosti a rozumové zaostalosti, je to krize lehkomyšlně zaviněná a zlomyslně udržovaná a komplikovaná.“

Tato Durychova kritika veřejného života první republiky dává současnému čtenáři příležitost se v tomto jubilejním roce vzniku samostatného státu

PRAKTICKÉ
ZUBNÍ
LÉKAŘSTVÍ,
ročník 66,
2018, 3,
s. 27–32

PRAKTICKÉ
ZUBNÍ
LÉKAŘSTVÍ,
ročník 66,
2018, 3,
s. 27–32

Obr. 5 Světlo ve tmách

zamyslet nad vývojem politického dění za uplynulých sto let.

Z Durychovy rozsáhlé tvorby uvedme jeho prvotinu – drama *Svatý Jiří*, po kterém následoval *Jarmark života* a *Cikánčina smrt*, pak píše *Tři dukáty* 150a *Na horách*, ve dvacátých letech vychází *Nejvyšší naděje*, *Oheň v mlhách*, *Tři trojníčky*, *Legenda*, *Hadí květy*, *Kouzelná lampa*, *Čert a cikánka*, *Sedmikráska*. Za jeho nejkouzelnější lyrické dílo je považována právě *Sedmikráska*. Vypráví o bloudění mladého muže, který hledá dívku, s níž se setkal jednoho večera v parku. Setkává se postupně se sedmi dívkami, s nimiž se ale mýjí. Až ta poslední mu vysvětlí, že to byla vždy ona, jedna a tatáž v různých podobách.

Zájem o pobělohorské období přivedl Durycha k hlubšímu zájmu o Španělsko. Když vypukla španělská občanská válka, autor *Bloudění* se znovu ozval. Překážel mu černobílý názor, že republikáni jsou jen ti dobří a jejich protivníci pouze ti zlí. Durychova znalost španělštiny mu dovolila získat bezprostřední

zprávy o občanské válce z přímých zdrojů. Pobuřovaly ho násilnosti, kterých se dopouštěli někteří republikáni, zejména jejich útoky proti katolické církvi. V jeho článku *Ve stínu Španělska* čteme: „Po Rusku bylo tedy od rudých proroků vyhlédnuto za oběť Španělsko, aby tak po kříži pravoslavném byl vyvrácen i kříž katolický a to právě v zemi, kde byl zasazen ve skále nejtvrději. Proto rudým prorokům na tom muselo velice záležet, aby tato pevnost katolické víry byla zkažena co nejrychleji a nejúporněji. Nemohlo nás překvapit těch sedm biskupů a šestnáct tisíc pobitých kněží a řeholníků, ani to drancování na ulicích. Překvapilo nás chování různých humanitních, pacifických a pokrokových intelektuálů v zahraničí i u nás, kteří nepokrytě nadřezují rudým. Vždyť to, co se děje ve Španělsku katolíkům, mohlo by se dít i u nás. Víme, že se o to rudá moc může pokusit i u nás a nechce se nám před touto věcí, jakkoliv nepříjemnou, zavírat oči.“

Pomnichovská republika redukovala armádu, a tak i plukovník zdravotnické služby Jaroslav Durych je penzionován. Tzv. druhá republika byla jen několikaměsíční epizodou a 15. března 1939 ji obsadila nacistická armáda.

Obr. 6 Rekviem

Obr. 7 Sedmikráska

O Durychovi bylo známo, že měl k řadě událostí první republiky kritický postoj, a tak byl v letech okupace lákán ke kolaborantské aktivitě. To však Durych rázně odmítl a stáhl se do soukromí. Nacismus byl pro něho „hnědý novopohanství zohýbaného kříže“. Konec světové války pak nepřinesl zlepšení jeho postavení. Durych cítí, že se ocitá v izolaci a dozvídá se i důvod – jsou to některé jeho statě, z nichž nejkontroverznější byl článek Očista duší, v němž kritizoval představitele veřejného života Československé republiky. V tomto příspěvku nikoho nejmenoval, ale z některých jeho formulací, zejména kritiky realismu bylo čtenářům jasné, že se týkají prvního prezidenta státu. Zmíněný článek se stal v roce 1945 předmětem jednání komise, která došla k závěru, že i když byl Durych jiných názorů než TGM a i když s ním polemizoval od roku 1930, podzim a zima roku 1938 byla nevhodnou dobou k tomu, aby kritizoval

duchovního vůdce národa, který se již nemohl bránit a v atmosféře těchto měsíců nikdo ani nemohl vystoupit na jeho obranu. Durych na to reagoval následujícím pokáním: „Vidím a uznávám, že jsem neprávem užíval způsobů soudcovských tam, kde jsem měl být pouze pozorovatelem, že jsem svévolně zasahoval do věcí, které přesahovaly mé síly a zkušenosti. Přeji si, aby můj příklad byl poučením pro všechny, kteří chtějí předbíhat úradky Boží.“

Durych se nevyhnul ani polemikám s Karlem Čapkem. Byl mu totiž cizí Čapkův pragmatický pozitivismus. Hrdinové všedního dne Karla Čapka byly protikladem Durychových heroických postav. Když Čapek pozval Durycha mezi Pátečníky, elitu české kulturní společnosti, která se scházela pravidelně v Čapkově vile, Durych chladným dopisem pozvání odmítl: „Pro štábního kapitána je příliš náročná i nákladná cesta z Olomouce do Prahy na kávový kroužek, navíc mezi osoby, z nichž většina nemá Durycha v lásce a které zčásti nejsou sympatické ani Durychovi.“

Jako umělci a spisovatelé se však navzájem Durych i Čapek uznávali. Když po uveřejnění Durychova článku Staroměstský rynek, který kritizoval akci „pokrokových studentů“ v centru města, vypukla proti Durychovi mediální bouře, Čapek na adresu žurnalistů napsal: „Básník Jaroslav Durych, militantní katolík, napsal článek, kterým neposloužil svému listu. Dostal za to, co se do něho vešlo, ale je to muž, který dovede nést následky svých činů. Avšak nyní už alespoň po desáté vidím s ošklivostí, že někdo jej v novinách tituluje „takyspísovateľ Durych“ a podobně. Pomalu pánové, ať Jaroslav Durych provedl jakoukoliv nešikovnost, zůstává vedle toho básníkem a spisovatelem, kdežto vy jste po většině pisálkové. Osuďte si ho, jak chcete, ale něberte člověku zásluhu, která mu náleží, a Boží dar, který je ke cti nám všem.“ Čapek na Boží hod 1938 zemřel a jeho pohřeb se konal na vyšehradském hřbitově. V lednový den pohřbu byla mrazivá zima a Durych – žijící již několik let v Praze – byl upoután na lůžko pro rozsáhlou trombózu žil dolních končetin, přes odpor rodiny se však oblékl a doslova se dovlačel na Vyšehrad, aby vzdal Čapkovi poslední poctu.

Po únoru 1948 se stává Durych nežádoucí osobou a jeho díla nevycházejí. Umělec tedy píše do zásuvky. Z té doby je jeho román Boží duha, odehrávající se v poválečném pohraničí. Líčí příběh českého muže a německé ženy, které vidí jako oběti tragických událostí, které sami nezavinili. Román vyšel poprvé v Německu zásluhou filozofa Jana Patočky, který román přeložil a zajistil jeho vydání v časopise Postilla Bohemica v roce 1975. Durych znovu může publikovat až po roce 1956, kdy po druhém sjezdu českých spisovatelů nastává přechodné uvolnění. Znovu vycházejí *Tři dukáty*, *Kouzelná lampa* a *Sedmikráska*. Těžce nemocný

PRAKTICKÉ
ZUBNÍ
LÉKAŘSTVÍ
ročník 66
2018, 3,
s. 27-32

PRAKTICKÉ
ZUBNÍ
LÉKAŘSTVÍ,
ročník 66,
2018, 3,
s. 27–32

Durych ještě dokončil příběh katolických misionářů *Služebníci neužiteční* a 7. dubna 1962 v Praze umírá.

Závěrem uveďme slova několika literárních kritiků o Durychově díle.

Arne Novák vidí Durycha jako mystika ve smyslném těle: „*Durych myšlenkově i básnický krouží kolem idejí lásky a milosti, chudoby a prostoty, utrpení a oběti, mučednictví a víry. Vyznavač dívčí naivity je proniknut smyslností až rozkošnickou.*“ František Langer polemickou náruživost Durychovu vtipně vystihuje těmito slovy: „*Odvaha, která se zvláštní rozkoší naráží buřinky a trhá fraky.*“ Marie Štemberková o Durychovi napsala: „*V tomto vojenském lékaři přežívá duch obránců Božího hrobu.*“ Literární kritik

Václav Černý o autoru *Bloudění* napsal: „*Umělec byl Durych veliký, lyrik vzácné čistoty, velkolepé fantazie, mistr evokace, obrazu a fresky, sugestivní patetik, neboť byl bytost dramatická. Durych je duší povýtce barokní a v baroku doma.*“

Mezi autory české literatury 20. století nacházíme několik lékařů – Langer, Vančura, Dvořák, Skácelík a další. Významné místo mezi nimi patří i zubnímu lékaři Jaroslavu Durychovi.

Doc. MUDr. Otakar Brázda, CSc.

Stomatologická klinika 1. LF UK a VFN

Kateřinská 32

120 02 Praha 2

e-mail: otakar.brazda@centrum.cz